

MÖNINGATEST MAJANDUSLIKU MÖTTE UURIMISE KÜSIMUSTEST *

E. Mikkelsaar

Käesolevas artiklis tahetakse kriitiliselt puudutada olukorda majandusliku mõtte ajaloo uurimise alal ning seoses sellega asetada teadusliku arvamuse ette mõned meie arvates olulised küsimused, mis ühiskonna- ja majandusteaduste edasise arendamise huvides vajavad põhjalikumat kaalumist ja arutlemist ning peatset lahendamist.

NLKP XX kongress kritiseeris teravalt lubamatut mahajäämust teadusliku töö alal ühiskonnateaduste valdkonnas ja tõstis esiplaanile rea tähtsaid ideoloogilis-teoreetilisi ning majanduspoliitilisi probleeme, millede lahendamine on meie majandus- ajaloo-, õigus- ja filosoofiateaduste pakilisemaks ülesandeks. Mõistes otsustavalt hukka marksismi-leninismi olemusele võõra isikukultuse, mis kahjustavalt pidurdas ühiskonnateaduste loovat edasiarendamist ning süvendas dogmatismi, taastas partei XX kongress leninlikud printsiibid ühiskondlikus elus ja avas seega soodsad perspektiivid teaduslikeks uurimusteks ka ühiskonnateaduste alal.

Kongressijärgsel perioodil ilmnebki loomingulise elavnemise ja aktiivsuse suur kasv ühiskonnateaduste arendamise alal.

Viimastel aastatel, seoses grandioosete praktiliste ülesannetega NSV Liidu sotsialistliku rahvamajanduse igakülgsel arendamisel, sotsialistliku ülesehitustöö tohutute edusammudega rahvademokraatiamaades, millede lahendamine toimub tõusva sotsialistliku ja laguneva kapitalistliku majandussüsteemi kooseksisteerimise ning võistluse tingimustes, tõuseb ühiskonnateadustest objektiivselt esiplaanile marksistlik-leninlik majandusõpetus. Selle kiire arendamise vajadus esitab eriti pakilised nõuded taoliste sotsiaal-majanduslikele teadustele, nagu poliitiline ökonomia, majanduslike õpetuste ajalugu, konkreetset majandusteadused, majandusgeograafia, statistika ja rida teisi.

Tuleb märkida, et vaatamata sotsialismi ehitamise majandusliku külje ja marksistlik-leninliku majandusõpetuse esilekerkimise paratamatuse tunnustamisele kõigi meie ühiskonna- ja majandusteadlaste poolt, ei anna tegelik teaduslik töö praegu veel küllaldaselt neid tulemusi, mida partei XX kongress majandusteadlastelt nõuab. Kui rääkida poliitilisest ökonomiast ja konkreetse ökonoo-

* Avaldame mõttevahetuse korras.

mika väga mitmesugustest teadusharudest, siis tuleb märkida teatud edusammu eeskätt põllumajanduse aktuaalsemate probleemide tõstatamise alal (materიაalse huvitatuse printsiip ja selle rakendamine, kolhoositootmise omahinna ning laiendatud taastootmise küsimused). Mõnevõrra on aktiveerunud ka tööstusökonoomika küsimuste asetamine ja lahendamine, kuid sotsialismi poliitilise ökonoomia probleemide lahendamise valdkonnas esineb seni veel mahajäämus.

Kui aga peatuda olukorral majandusliku mõtte ajaloo uurimise, eriti sotsialismi ajajärgu majandusliku mõtte arengu uurimise valdkonnas, siis torkab sinu silma ja annab end tunda teatud mahajäämus, millel on nii kvantitatiivne kui ka kvalitatiivne, nii üleliiduline kui ka liiduvabariiklik iseloom. Mahajäämus esineb siin selles mõttes, et kui suurem osa ühiskonnateadustest on juba asunud sotsialistliku korra uurimisele, kui sotsialismi viljastavates tingimustes on tekkinud ja on tekkimas rida uusi majandusteaduse harusid, mis edukalt teenivad sotsialismi ehitamise ülesandeid, siis majandusliku mõtte ajalugu kui teadus pole seni veel kahjuks leidnud endale, nagu öeldakse, küllaldaselt liikumapanevaid jõude, et hõlmata ka kogu Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni järgset perioodi.

Seda viimast väidet kinnitab kas või teadusliku töö kvantiteet viimaste aastakümnete kestel majandusliku mõtte ajaloo uurimise küsimustes. Kui siit otsida ulatuslikumaid uurimusi meie maa kohta, siis saab mainida ainult mõningaid teoseid. Siinkohal tuleb märkida, et pärast D. I. Rosenbergi surma (1949) ei tegele ükski teaduslik asutus vajalikul määral majandusliku mõtte ajaloo marksistlik-leninliku etapi uurimisega. Kuigi on ilmunud sellised uurimused, nagu NSVL TA Majandusinstituudi teadlaste kollektiivi teos «Vene majandusliku mõtte ajalugu» I köide (feodalismi ajajärk) ja ENSV TA Majandusinstituudi teaduslike töötajate kollektiivi kirjutatud «Põhijooni majandusliku mõtte ajaloost Eestis 19. sajandil» ning rida teisi monograafilisi uurimusi, siis ei muutu sellega kaugeltki veel normaalseks olukord nõukogude perioodi majandusliku mõtte ajaloo uurimise põhiküsimuste lahendamisel.

Meie ei taha hoopiski eitada mineviku majanduslike vaadete uurimise vajadust ja selle kasulikkust tänapäevale. Tuleb tähendada, et varemate perioodide majandusliku mõtte ajaloo uurimisel on tähtis koht mineviku ühiskondlik-poliitiliste vaadete aluse ja sisu mõistmisel üldse, eriti aga mineviku kultuuripärandi marksistlikul hindamisel ja ümberhindamisel. See on vajalik ülesanne nii NSV Liidu kui terviku, aga samuti ka üksikute liiduvabariikide seisukohalt lähtudes. Tänapäeval majanduslase kaadri ettevalmistamise protsessis on sellist eesmärki taotlevatel töödel mitte ainult puhtajalooline, historiograafiline, vaid ka sügavalt praktiline väärtus ning kasvatuslik tähtsus.

Mineviku majandusliku mõtte progressiivse pärandi uurimise

vajaduse alahindamine ja eitamine oleks ekslik. Kuid samasuguseks vääratuseks tuleks pidada ka seda, kui kaldutakse teise äärmusse, s. o. kui hakatakse ülehindama mineviku majandusliku mõtte ajaloo uurimist ja loobutakse nõukogude perioodi majandusliku mõtte ajaloo probleemide uurimisest. Käesoleval momendil on just see oht olemas. Küsimus seisab selles, kas majandusliku mõtte ajaloo alane uurimistöö õigustab ennast täielikult, kui kõik sellealaste teadlaste jõud suunatakse mineviku (peamiselt kapitalismi ajajärgu) probleemide uurimisele, samal ajal aga olevik — sotsialism —, olles tegelikult andnud juba küllaltki soliidselt majandusliku mõtte arenemise ajaloo, seisab alles uurimata ja üldistamata.

Kui vaatleme kriitilise pilguga töid, mis on kirjutatud mineviku majandusliku mõtte ajaloo kohta, siis peab kahjuks märkima, et paljudes neist pakutakse majandusliku mõtte uurimise sildi all poliitiliste vaadete arengu ajalugu. Majandusliku mõtte spetsiifilised küljed ei leia sel juhul konkreetset käsitlust ja majandusliku mõtte koht komponendina vaadete üldsüsteemis on väga puudulik. Taolistes töodes on tihti raske jälgida, mis on siis tegelikult uurimisobjektiks olnud, milline on majandusliku mõtte ja majanduslike vaadete koht ja osa ühe või teise ühiskonna pealisehituses. Nii on ilmunud rida artikleid ja brošüüre, kust tõesti on raske leida, millisest mõttest autor jutustab, kas ühiskondlik-poliitilisest, majanduslikust või filosoofilisest. Lugeses mainitud töid ja analüüsides nende puudusi tekib paratamatult mõte, et antud küsimuses valitseb mõningane segasus ning teadusliku organiseerituse puudumine. Pole veel välja töötatud metodoloogilisi printsiipe, mis teaduslikult põhjendaksid eri ühiskondlike õpetuste ajaloo omavaheolist seost ning ühtlasi ka erinevusi, nende konkreetset kohta ja osa ühiskonna pealisehituses. Kuivõrd aga vastavat metodoloogiat pole välja töötatud, siis see viibki just selle paheni, et kirjutistes ühiskondlike õpetuste ja vaadete kohta kaovad selged piirjooned filosoofia ajaloo, majanduslike õpetuste ajaloo ja poliitilise mõtte ajaloo kui teaduste vahel, segatakse ära nende uurimisobjektid. Teaduslikud töötajad ühe või teise ühiskonnateaduse ajaloo alal aga dubleerivad üksteist ja käivad jahil võrastel jahimaadel. Metodoloogiliste printsiipide puudumisel on veelgi kaugemale ulatuvad tagajärjed. Need tagajärjed avalduvad loendamatu näidetes, kus ühtedele ja samadele mõttemaailma esindajatele antakse vastuolulised hinnangud ajaloolaste, filosoofide, majandus- ja õigusteadlaste poolt. Sealjuures esineb arvukalt ka juhtumeid, kus viimaste poolt antakse ühiskondliku mõtte arenemise erinev perioodiseering, mis veelgi suurendab antud küsimustes juba olemasolevat segadust.

Teaduslike töötajate töö kokkuhoiu mõttes ja nende jõupingutuste asjatu kulutamise vältimiseks on tarvis eelkõige kõrvaldada puudujääk metodoloogia alal. Selleks aga on kõigepealt vaja

konkretiseerida iga konkreetse ühiskonnateaduse ajaloo, sealhulgas ka majandusliku mõtte ajaloo uurimisobjekt. Samuti tuleks igal uurijal rangelt sellest objektist kinni pidada. Sel viisil on võimalik kiiremini uurimistööga välja jõuda kaasajani ning likvideerida mahajäämus eriti majandusliku mõtte ajaloo alases uurimistöös. Üldiste metodoloogiliste printsiipide väljatöötamise kiirendamine, samuti ka uurimisobjektide konkretiseerimine iga üksiku ühiskonnateaduse ajaloo osas nõuab senisest suuremat loominguulist koostööd ajaloolaste, majandusteadlaste, filosoofide ja õigusteadlaste vahel, antud juhul eriti ühiskondlike õpetuste ja ühiskondliku mõtte ajaloo uurimise valdkonnas. Selline koostöö ja vastastikuse mõttevahetuse laiendamine likvideeriks dubleerimise võimalused, ühtlustaks tunduvalt ühiskondliku mõtte arenemise ajaloo periodiseerimist ning lähendaks oleviku probleemidele.

Siinkohal tahetakse eriti rõhutada seda asjaolu, et just mahajäämus oleviku probleemide osas on tekitanud real juhtumel arvamusi, mis on igapäevases elus küllaltki levinud, nagu oleks majandusliku mõtte ajalugu ainult minevikulise tähtsusega distsipliin ja nagu ei omaks ta teadusena erilist kaalu tänapäeva aktuaalsemate majandusteoreetiliste küsimuste lahendamisel. Selline hoiak, olukord ja arvamused vajavad aga õige tõsisrevideerimist, sest nad on kahjulikud nii sotsialistliku majanduse kui ka marksistlik-leninliku majandusliku õpetuse edasiarendamisele. Meie arvates pole mõeldav ükski arenev majandus ilma majandusliku mõtte arenemiseta, järelikult ka ilma viimase arenguloota ning selle õpetlike, kasulike tulemusteta. Nii on ka sotsialismi ülesehitamise käigus NSV Liidus ja rahvademokraatia maades arenenud ja areneb rikkalik majanduslik mõtte ning tal on oma seaduspärasused ja iseärasused. Sotsialismi perioodil on kujunenud rikkalik majandusliku mõtte alane materjal, mis kahjuks pole leidnud teoreetilist üldistust. Niisiis peab majandusliku mõtte ajalugu muutuma mineviku mõtete arenemislugu seletavast teadusest sotsialismi otseselt teenivaks teaduseks.

Sotsialismi vajadusi otseselt teenivaks teaduseks võib majandusliku mõtte ajalugu muutuda siis, kui tema uurijad pühendavad oma peatähelepanu sotsialismi majandusliku mõtte arenemisele ning annavad oma uurimiste tulemused sotsialistliku ülesehitustöö tänapäeva aktuaalsemate küsimuste lahendamiseks. Praktika näitab, et selle järele tunneb vajadust nii majanduse kui ka majandusteaduste arenemine. Tooksime siinkohal vaid ühe olulise ja ühtlasi elulise näite. Meil ilmus hiljuti juhtivate majandusteadlaste kollektiivi poolt koostatud poliitilise ökonomia õpiku kolmas trükk. Teatavasti on senistele trükkidele ette heidetud deklaratiivsust sotsialismi probleemide käsitlemise osas ja see kriitika on õige. Mainitud õpiku deklaratiivsuse üheks põhjuseks tuleb pidada ajaloolis-kriitilise sisu puudumist selle töö sotsialismi poliitilist ökonomiat käsitlevas osas. Muidugi pole see

antud osa deklaratiivsuse ainus, kuigi meie arvates küllaltki oluline põhjus. Uurides poliitilise ökonomia õpiku sotsialismi käsitlevat osa on ilmselt näha, et autoritel pole kasutada sotsialismiperioodi kohta ajaloolis-kriitilise iseloomuga töid. Selle põhjuseks on sotsialismiperioodi majandusliku mõtte arengu uurimatus. On üldiselt teada, et K. Marx pühendas kapitalismi põhilise majandusseaduse — lisaväärtuse seaduse avastamiseks kapitalistliku majanduse otsese uurimise kõrval erilist tähelepanu oma eelkäijate ja oma kaasaegsete majandusteadlaste vaadete kriitilisele analüüsile («Lisaväärtuse teooriad»). Marx nimetas seda oma uurimise kriitilis-ajalooliseks osaks ja omistas sellele osale erilise tähtsuse kogu oma uurimistöös kapitalismi poliitilise ökonomia alal. Sama tuleb tähendada V. I. Lenini kohta, kes samuti selleks, et kirjutada uurimust monopolistliku kapitalismi kohta «Imperialism kui kapitalismi kõrgem staadium», tegi ära hiiglasliku ajaloolis-kriitilise iseloomuga töö, mis kannab pealkirja «Vihikud imperialismi kohta». Kahjuks seda, mis osutus vajalikuks K. Marxile ja V. I. Leninile uurimistöö edukaks kulgemiseks, ei hinnata meil sotsialismi poliitilise ökonomia arendamise protsessis veel küllaldase tõsidusega. Sotsialismi poliitilise ökonomia alastes uurimustes ei ole poliitökonoomidel seni olnud kasutada selliseid ajaloolis-kriitilise iseloomuga töid. Antud asjaolu aga pidurdab tunduvalt poliitökonoomia ja ka konkreetsete majandusteaduste edasist tõhusat arenemist.

Resümeerides eespool esitatut tuleb pidada vajalikuks asuda majandusliku mõtte arenguloo sotsialismiperioodi uurimise metodoloogia väljatöötamisele. Antud ülesanne nõuab eelkõige majandusliku mõtte ajaloo uurimisobjekti täpsustamist, eriti aga sotsialismiperioodi majandusliku mõtte arenguloo uurimisobjekti ja periodiseerimise teaduslikku põhjendamist. Selle probleemi lahendamise vajab aga üldse ühiskonnaõpetuste sotsialismiperioodi arengu ajaloo uurimisobjekti ja periodiseerimise teaduslikku põhjendamist. Seda pole siiani ühiskonnateadlaste poolt kahjuks tehtud, kuid see oleks ühiskonnateaduste edasise arendamise huvides hädavajalik.

О НЕКОТОРЫХ СОВРЕМЕННЫХ ВОПРОСАХ ИЗУЧЕНИЯ ИСТОРИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ МЫСЛИ

Э. Миккельсаар

Резюме

В данной статье делается попытка дать критический анализ изучения истории экономической мысли. Интересы экономической науки требуют обсуждения некоторых вопросов, затрагиваемых в работе.

Изучение вопросов истории экономической мысли в настоящее время представляет собой наиболее отстающий участок по сравнению с другими экономическими и историческими науками. Объектом исследования обычно являлась лишь экономическая мысль досоветского периода. Поэтому создавалось ложное представление, что после Великой Октябрьской социалистической революции не было дальнейшего развития экономической мысли.

Глубокое научное исследование и обобщение исторического развития экономической мысли в условиях диктатуры пролетариата помогает дальнейшему развитию политической экономии социализма, а также созданию всесторонней истории советского общества. История экономической мысли в Советском Союзе дает ценный материал для идеологической борьбы в современных условиях против ревизионизма, оппортунизма и других антиленинских извращений.

История экономической мысли должна стать наукой, непосредственно служащей интересам социалистического общества.